

Arne Ivarsson

Hänt i Holaveden

Hösten 2009 avslutade jag mitt skrivande om Stavabygden – gränsbygden. Det omfattar 26 byar med människor, händelser, vägar, odling och bebyggelsehistoria under 400 år. Biblioteket i Ödeshög har nu lagt ut detta på nätet. Det finns också för utlåning att läsa för den som inte har dator.

Det var mina ögon som satte stopp för skrivandet då. Att läsa arkivhandlingar kräver pigga ögon. Mina ögon orkade inte längre. Jag var tvungen att sätta punkt. Men i begränsad omfattning kan jag ändå fortsätta med skrivandet.

I mitt källmaterial i datorn, har jag mycket som jag kan fortsätta att arbeta med. Många människoöden finns lagrade i min dator. Jag vill gärna berätta mera om människor och händelser som jag förut bara nämnt i korthet. Hur många berättelser det blir, det får vi se.

Dessa människoöden och händelser är både från äldre och nyare tid.

I mer än 40 år har jag samlat på uppgifter från gamla tider. Det har varit om händelser, om gammal folktro, om troll och spöken, men framför allt har jag velat berätta om människoöden.

Hör gärna av dig och lämna synpunkter på mina berättelser.

Jönköping i juni 2011

Arne Ivarsson
Kungsgatan 13,
553 31 Jönköping,
Tel 036/71 32 33
(arnei-1@hotmail.com)

Maria Hansdotter

Detta är en berättelse om olovlig kärlek och om vilka problem som i gamla tider då kunde uppstå.

O

O

O

Ryttartorpet i Narbäck låg högt och hade fin utsikt över Vättern. Man såg Visingsö och man såg Västergötland på andra sidan sjön. En underbar utsikt. Men ryttarhustrun hade annat att tänka på. Hon hade svårt att njuta av utsikten denna sommar år 1762. Hon var djupt orolig.

Ryttarhustrun Maria Hansdotter var med barn. Hennes man, ryttaren Sven Lundgren var sedan fem år kommenderad till kriget i Tyskland. Han kunde inte vara fader till det barn hon väntade. Men vem var då far till barnet frågade sig människorna i bygden. Ryktena gick. Många trodde si, andra trodde så. Flera män påstods ha haft sina ärenden till Maria.

Maria var dotter till officeren Hans Solberg och hans hustru Karin Hansdotter i Åby Västra Skattegård. Hon hade därmed en välbärgad, rentav förmögen bakgrund. På den tiden gifte man sig inom sitt eget stånd. Varför gifte sig då Maria med en ryttare? På den frågan finns inget svar. Sven Lundgren ansågs kanske vara ett gott parti? Källorna är tysta om detta. På den tiden var det familjen, framför allt fadern, som bestämde vem döttrarna skulle gifta sig med. Kärleken fick komma senare, om den kunde.

Maria hade tre syskon. Det var brodern Jonas och systererna Stina och Sara. Jonas övertog föräldragården, Åby Fyrbondegård. Stina gifte sig med bonden Jonas Erlandsson i Munkeryd och Sara gifte sig med bonden och nämndemannen Anders Jonsson i Fagerhult. Maria var troligen yngst. Hon var lillasyster. Hon kom som ryttarhustru till ryttartorpet i Narbäck.

Marias fader, Hans Solberg, dog den 22 april 1760, 70 år gammal. Detta resulterade förmodligen i ett arv. Maria var sålunda inte fattig men hennes tillgångar bestod i att hon ägde en viss del av föräldragården, Åby Fyrbondegård.

Marias man var kommenderad till kriget i Tyskland och hon fick sköta sitt ryttartorp ensam, med hjälp av rusthållarna, bönderna i Narbäck.

Vi kan undra över hur en ensam, ung och vacker ryttarhustru hade det. Torpet låg nära vägen. Många resenärer färdades på denna väg. Det var Holavedsvägen,

vägen mellan Linköping och Jönköping. Men även från bygden fanns det många som ville hälsa på hos en ensam ryttarhustru. Kanske hade hon svårt att freda sig? Många ville förmodligen hjälpa henne med torpet.

På den tiden var sexuellt umgänge tillåtet endast inom äktenskapet. Men i alla tider har sådant ändå förekommit. Många har under tidernas lopp dömts till döden och avrättats efter sådana brott mot Guds och Sveriges lag.

Sven och Maria gifte sig 1757. Den 8 november 1757 föddes deras första barn, dottern Stina. Därefter dröjde det. Sven var borta vid kriget i Tyskland under fem års tid. Men 1762 var Maria trots detta med barn igen.

Det var vid denna tid som hennes man, Sven Lundgren, kom hem igen efter fem års krigande. Vi kan försöka föreställa oss den oro och ångest Maria hade haft inför detta möte, när hennes man kom hem efter fem års bortavaro – och hon var med barn. Han konstaterade att hans hustru var med barn. Hon berättade för honom att drängen Lars Eliasson i Porsarp flera gånger besökt henne och fått sin vilja fram med henne, och gjort henne med barn.

Sven Lundgren kontaktade länsmannen. Det var en helt naturlig åtgärd. Det var helt enkelt det enda rätta. Han berättade för länsman Fellbom att drängen Lars Eliasson från Porsarp vid kyndelmässotiden flera gånger *haft köttlig beblandelse med hans hustru Maria Hansdotter. Hon hade blivit havande och vid Michaeli-tiden framfött ett ännu levande flickebarn.* Det blev en stämning till tinget. Stämningen gällde horsbrott.

Det var den 25 oktober 1762 som Maria födde sitt barn, en dotter som gavs namnet Sara. Det var ett oäkta barn.

Målet kom upp vid vintertinget i Ödeshög den 19 mars 1763. Som misstänkt barnafader hade kronolänsmannen Jonas Fellbom instämt drängen Lars Eliasson i Porsarp. Denne nekade.

Lars Eliassons fader, bonden Elias Östensson i Porsarp, uppgav inför rätten att Maria Hansdotter tidigare berättat att hon blivit våldtagen av en okänd resande. Att hon uppgivit detta kunde intygas av flera vittnen, Margareta Persdotter i Stora Krokek och Kerstin Månsdotter på Holkabergs ägor, Karin Svendsdotter på Narbäcks ägor och Sara Persdotter på Kaxtorps ägor.

Maria Hansdotter medgav att han sagt så. Men hon hade gjort detta därför att Lars Eliasson förmått henne att säga detta.

De fyra namngivna vittnena skulle höras inför rätten. Men Maria Hansdotters svåger, nämndemannen Anders Jonsson i Fagerhult uppgav då att Sara Persdotter från Kaxtorps ägor tidigare straffats för lägersmål med Lars Eliassons morbroder. Därför ansåg rätten att hon inte kunde tillåtas vittna. De tre övriga vittnena hördes, var för sig och berättade följande:

Margareta Persdotter i Stora Krokek, förr bosatt i Lakarp, berättade att hon varit hos Maria Hansdotter vid hennes svåra förlossning. Maria hade då inte namngivit någon barnafader. Hon hade bara önskat att Gud ville hjälpa henne. Därefter blev hon förlossad. Men förra sommaren hade Maria sagt något till henne att *om inte kungen i Porsarp nödgas för tjuveri ställa sin son ur vägen, så skulle det inte behövas för sådan gärning med henne*. Det är omöjligt att fånga innebörden i detta yttrande. Men det tycks som om Maria ändå ville göra Lars Eliasson till barnafader. Maria försökte nu inför rätten påminna Margareta om att hon sett Maria och Lars tillsammans vid ett kyrkogångsöl i Lakarp våren 1762. Vid detta tillfälle skulle Margareta skilt Lars från Maria i en kammare i Lakarp. Margareta påstod sig inte kunna minnas detta tillfälle.

Kerstin Månsdotter från Holkabergs ägor berättade att Maria för henne sagt att *hon en afton då hon gått nedåt Gränna på allmänna vägen blivit hävdad av en obekant resande herreman. Denne hade i hast stigit av sin häst, gjort av saken och förnjöt henne med sex plåtsedlar samt lovat att hon icke skulle ha någon skada härav*.

Kerstin Månsdotter framhöll ovanligheten i detta. Då hade Maria sagt att *hon väl ville skylla på Lars i Porsarp, men trodde helt säkert att han såsom härtill alldeles oskyldig icke skulle ta på sig detta*.

Det tredje vittnet, Karin Svensdotter på Narbäckes ägor lämnade en helt lika berättelse som de två andra.

Detta var det underlag som rätten skulle grunda sin dom på.

Två dagar senare, den 19 mars 1763 kom rätten med sitt utslag i målet. Lars Eliasson blev friad. Maria Hansdotter dömdes enligt 15 kapitlet 1 § i Missgärningabalken att böta 80 daler silvermynt. Om hon inte kunde betala böterna skulle hon straffas med tjugo par ris, tre slag av varje. Dessutom skulle hon till Ödeshögs kyrka betala två daler silvermynt samt undergå enskild skrift och avlösning.

Maria Hansdotter var vid denna tidpunkt 32 år gammal.

Hur det gick med böterna framgår inte av handlingarna. Men förmodligen kunde hon betala böterna. Hennes arvsmedel var visserligen bundet i Åby Fyrbondegård. Men kanske fick hon ändå hjälp att på något sätt betala böterna. Men hon var själv omyndig. Hennes man, Sven Lundgren, var hennes förmyndare och måste ge sin tillåtelse. Förmodligen betalades böterna.

Men vem var barnafadern? Ännu hade inte sanningen kommit fram. Vi kan konstatera att Maria gärna ville se Lars Eliasson utpekad som barnafader. Vi kan undra varför.

Någon tid efter detta flyttade familjen Lundgren till ryttartorpet i Munkeryd.

Men ryktena gick i bygden. Så kom plötsligt den stora nyheten att gästgivaren Johan Jönsson i Holkabergr var misstänkt. Det var Maria Hansdotter själv som angav honom som barnafader. Detta var en allvarlig sak. Båda var gifta och målet gällde dubbelt hor. Tidigare var det dödsstraff på sådant.

Vi kan anta att Maria Hansdotter redan från början haft krav på sig att inte nämna gästgivarens namn. Han var en känd och aktad man i bygden. Han ville inte ståta i denna affär. Men till slut stod Maria inte ut för trycket. Hon berättade att det var gästgivaren Johan Jönsson som var barnafader. Denne nekade helt. Han satt en tid häktad i Linköping men han erkände inte. Maria Hansdotter däremot kunde inte neka.

Häradsrättens dom underställdes Göta Hovrätt och insändes dit den 10 december 1763.

Målet hade troligen varit uppe på ett urtima ting under hösten 1763. Anteckningarna i domboken för detta mål har jag inte hittat och därför saknar vi närmare uppgifter. Men vi kan anta att vid detta mål diskuterades Johan Jönssons besök hos Maria Hansdotter i Narbäck's ryttartorp.

Vid sommartinget 1764 kungjordes hovrättens utslag. Maria Hansdotter kunde inte neka. Hennes dom var klar men Johan Jönsson nekade och därför blev målet för hans del *ställt på framtiden*". Han slapp undan.

Men det blev *lite efterslängar*. I bygden pratades det. Johan Jönssons hustru, Anna Jonsdotter, var inte heller belåten. Hon var på krigsstigen.

Maria Hansdotter hade under hösten 1762 haft en väninna hos sig i ryttartorpet. Det var ryttaränkan Karin Svensdotter. Hon hade också varit närvarande när Maria födde sin oäkta dotter i ryttartorpet i Narbäck den 25 oktober 1763. De hade också tillsammans släpat hem lite bränsle till ryttartorpet i Narbäck. Detta bränsle hade de hämtat på Johan Jönssons åkergärde i Holkabergr, inte så långt från ryttartorpet. De hade tillsammans kört hem tre lass. Det hade skett strax före julen 1762. De hade fått löfte till detta av gästgivaren Johan Jönsson.

Men gästgivaren Johan Jönssons hustru var som sagt på krigsstigen, vintern 1764. Hon hade instämt Karin Svensdotter till tinget. Vi kan anta att det var kärleksbesöken i ryttartorpet som hennes man påstods ha gjort, som låg bakom denna stämning. Kanske hade Karin Svensdotter sett hur gästgivaren besökte Maria Hansdotter och vittnat om detta?

Målet uppkom den 15 mars 1764. Inför tinget försvarade sig Karin Svensdotter med att hon och Maria hade fått löfte av gästgivaren att ta hand om detta bränsle. Denna var närvarande och han kunde inte förneka att han gett

detta löfte att hämta bränslet. Därför blev kvinnorna friade vid tinget. Johan Jönsson uppmanades av rätten att från sin sida driva målet vidare, om han så ville. Det skulle han i så fall göra vid nästa sommarting. Men det ville inte gästgivaren

Karin Svensdotter var änka efter ryttaren Lars Ljunggren i Kopparp. Hon bodde kvar någon tid hos Maria, även efter att de flyttat till Munkeryd.

Men i bygden pratades det vidare. Det gick rykten av olika slag. Detta framgår av domboken för 1764. Vid vintertinget den 7 mars 1764 i Odeshög möttes soldaten Daniel från Stava och Nils ryttare från Hårstorp. Daniel hade instämt Nils för skällsord och tillvitelser. Dessa tillvitelser bestod av att Nils beskyllt Daniel för att också han hade varit i Narbäcks ryttartorp och att han därför lika väl som Johan Jönsson förtjänade att sitta på häktet i Linköping.

Inför tinget nekade Nils till att ha sagt detta. Men två vittnen hördes vid tinget och kunde intyga hans yttranden och därefter erkände Nils sina ord. Han försökte förklara sig med att han hört något löst rykte på bygden om Daniel men detta ville han nu inför tinget återkalla.

Rätten dömde Nils *för tre ohöviska utlåtelse* till tre daler silvermynt i böter, samt att för rättegångskostnaden ersätta Daniel med fyra daler silvermynt.

Skvallret i bygden minskade förmodligen med tiden. Det kostade ju sju daler silvermynt att påstå något i denna känsliga affär.

Marias man, Sven Lundgren blev någon gång omkring 1763-64 ryttare för Munkeryd och familjen flyttade dit. Där hade, som jag nämnd, Maria också en syster. Sven återvände förmodligen till kriget i Tyskland och Maria fick klara sig själv hemma på torpet. Men han var hemma ibland. Det föddes tre barn till i familjen. Maria 1765, som dog i kopporna 1773, vidare Karin 1767 och Peter 1769.

Från sommartinget 1766 finns en notering om att syskonen sålt sina delar av Åby Fyrbondegård till brodern Jonas Hansson för 1300 daler silvermynt. Det bör på Marias del ha blivit omkring 430 daler.

Maria skymtar i domböckerna även under senare år. Men då var det inte för några kärleksaffärer utan i tvistemål av olika slag. De hade en del pengar utlånade och ibland var det svårt att få tillbaka utlånade pengar och då blev det ett mål vid häradsrätten. Det var Marias arvsmedel som var utlånade åt olika håll. Detta var före bankernas tillkomst. Det var år 1766 som Maria och hennes systrar sålde sina andelar av föräldragården till brodern Jonas. Därmed kom lite pengar på hennes lott.

På torpet hade hon förmodligen ett par kor och lite får och getter. Maria hade också lite tvister som gällde husdjur vid sitt torp.

Vid tinget 1777 hade Maria Hansdotter en tvist med Jöns Svensson i Lakarp. Hon hade köpt en get av Jöns och hon hävdade att geten var sjuk redan vid köpet och den dog senare. Hon hade påtalat detta för Jöns dagen efter köpet och ville häva köpet. Jöns menade att Maria inte nämnt något om detta förrän två veckor senare och tyckte sig då inte ha någon skyldighet att låta köpet återgå. Det var således åsikt mot åsikt.

Målet blev uppskjutet till sommaringet 1778. Då stod parterna åter inför häradsrätten för att fortsätta målet. Efter någon överläggning kom då parterna överens om att upphäva rättegången. Maria Hansdotter skulle av Jöns erhålla 32 skillingar.

Maria Hansdotter levde fram till 1790. Hon avled den 9 april 1790 av hetsig sjuka. Hon blev 59 år gammal. Under hennes sista tio år har jag inga uppgifter om henne. Vi kan anta att hon i lugn och ro bodde och brukade på ryttartorpet i Munkeryd. Hon hade som sagt en syster i Munkeryd.

När Maria dött gifte sig Sven Lundgren med Maria Jakobsdotter Ernström. De flyttade från Munkeryd omkring 1792 till Klämmestorp. Maria Ernström dog där 1801 och Lundgren dog i fattigstugan i Ödeshög 1814, 82 år gammal.

Jag har sökt efter Marias barn i kyrkoböckerna men jag har inga uppgifter om dem. Jag vet inte vart de tog vägen.

Detta var en berättelser om Maria Hansdotter, en kvinna som lät tala om sig på sin tid. När jag har ställt samman uppgifterna om henne har jag funderat lite över henne och hennes situation. Jag känner lite av sympati för henne. Hon kom i svårigheter. Men hon gav inte upp. Hon förde sin kamp vidare, trots dåliga odds. Men hon har inte varit ensam om sådant. Många kvinnor har under årens lopp haft ungefär liknande situation.

Så var det också gästgivaren Johan Jönsson i Holkaberg. Han som påstods vara far till Marias oäkta dotter. Han flyttade till Vallby i Heda omkring 1785 och dog där 1790.

Arne Ivarsson